

Eýran haçanda Azerbaýjana dişini gyjasa, Ysraýyl mundan peýdalanýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Eýran haçanda Azerbaýjana dişini gyjasa, Ysraýyl mundan peýdalanýar EÝRAN HAÇANDA AZERBAÝJANA DIŞINI GYJASA, YSRAÝYL MUNDAN PEÝDALANÝAR!

Eýranyň, Azerbaýjanyň we Ysraýylyň arasynda güýçlenýän dartgynlylyk soňky ikisiniň arasyndaky strategiki hyzmatdaşlygy berkidýär

Stokgolmdaky Halkara parahatçylyk boýunça ylmy-barlaglar institutynyň ýakyn wagtdaky habarnamasy 2018-2022-nji ýyllarda Azerbaýjanyň Ysraýylyň iň köp ýarag satýan ikinji ýurdudygyny anyklady.

Ysraýylyň bu döwürdäki ýarag eksportynda Azerbaýjanyň paýy 9,1% bolan eken. Birinji ýerde Ysraýylyň ýarag söwdasynyň 37%-ni düzýän Hindistan bar. Filippinler bolar 8,5% bilen üçünji ýurt. Şu döwürde Ysraýylyň global ýarag eksportyndaky paýy 2,3% boldy.

Şol bir wagtyň özünde Azerbaýjan Ysraýyl döwletine energetika satuwyny güýçlendirdi we Ukraina uruşyndan soň Ysraýylyň energetika talabynyň 40%-ni kanagatlандырар ýaly derejä galdy. Şular ýaly ähli pragmatiki sebäpleriň ýany bilen iki ýurduň arasyndaky ýakyn gatnaşygyň taryhy we medeni esaslary-da bar. Azerbaýjanda «Красная Слобода» diýilýän ýerde jöhüt jemagaty ýaşaýar. Şol bir ýagdaýda XIX asyryň soňlaryndan bäri Azerbaýjanda (köplenjem Bakuda) uly ýewropaly jöhüt jemgyýeti ýaşaýar.

Iki ýurduň arasyndaky hyzmatdaşlyk beýleki ýurtlara garanda daşary syýasy ugurlaryna-da täsir etme potensialyna eýe we soňky Ysraýyl-Türkiýe ýakynlaşmagy bu potensialy iň gowy görnüşde görkezýär.

2010-njy ýylda ysraýyl harby-deňiz güýçleriniň Gazä ynsanperwer kömek alyp barýan türk gämisine çozan «Mawy Marmara» wakasynyň yzyndan iki ýurduň gatnaşyklaryna düýpli tow düşüpdü.

2016-njy ýylda Ysraýyl we Türkiýe Ysraýylyň şol wakada wepat bolan aktiwistleriň maşgalalaryna 20 million dollara golaý kontribusiýa tölemek şerti bilen ylalaşyga geldi.

Muňa garamazdan, ABŞ-nyň Ierusalimi Ysraýylyň paýtagty hökmünde ykrar etmeginiň yzyndan 2018-nji ýylda Türkiýe Ysraýyl bilen gatnaşygyny kesendigi üçin ylalaşyk uzaga çekmändi.

Regional syýasatyň ýene bir möhüm öwrülişik sepgidi 2020-nji ýylyň awgust aýynda Ysraýyl bilen Birleşen Arap Emirlikleriniň (BAE), Bahreýniň, Marokkonyň arasynda Waşingtonyň goldawy bilen gol çekilen «Ybraýym şertnamalarydy».

Ilkibaşda Türkiýäniň muňa beren garşylygy otrisatel boldy, Türkiýäniň prezidenti Rejep Taýýip Erdogan BAE bilen gatnaşyklaryny kesjekdigini aýdyp haýbat atdy. Emma Daglyk Garabagda turan uruş Ankara bilen Ierusalimi Azerbaýjany

goramak üçin bir hatara düzdi we görnüşi ýaly bulam iki ýurda-da güýç birikdirseler nämeleriň hötdesinden gelip boljakdygyny görkezdi.

2020-nji ýylyň dekabryna gelinende, Erdogan hökümeti Ysraýyl bilen diplomatiki çekişmäniň özüni bimaza ediji ýagdaýa salandygyna düşünişdi. On ýyllyk dartgynly gatnaşyklardan soň hökümet ugruny üýtgetdi we bozulan gatnaşyklary düzetmek üçin işlemegi makul bildi.

Şol üýtgeşmäniň parçasý hökmünde Türkiýe Ysraýyl bilen gatnaşyklaryny gowulandyrdy we hatda öňki tankydy belliklerini ýatdan çykaryp «Ybraýym şertnamalaryny» sesini çykarman kabul etdi.

Azerbaýjan kadalaşma müddetinde potensial köpri roluny oýnamak üçin gowy pozisiýadadybwe 2020-nji ýylyň dekabrynda Azerbaýjanyň Daşary işler ministri Jeýhun Baýramow: «Baku Tel-Awiw bilen Ankaranyň arasynda araçylyk edip biler» diýdi. Soňra Azerbaýjanyň Prezidentiniň orunbasary Hikmet Hajyýew Balunyň üçtaraplaýyn gepleşikleri geçirip biljekdigini mälim etdi.

Ikitaraplaýyn gatnaşyklardaky bu ýazylganlyk on ýyldan gowrak wagta çeken dartgynlylygyň yzyndan boldy. Ysraýylyň prezidenti Isaak Hersog 2022-nji ýylyň mart aýynda Türkiýä eden resmi saparynyň yzyndan iki ýurduň daşary işler ministrleriniň ikitaraplaýyn resmi saparlary gatnaşyklaryň gowulanmagyna ýardam etdi.

Geçen ýylyň iýun aýynda Türkiýe we Ysraýyl bilelikde iş geçirip, Eýranyň Türkiýä gelen ysraýylly turistleri alyp gaçma we olara garşy hüjüm etme pygyllarynyň önüni aldy. Iki aýdan soň iki hökümet diplomatik gatnaşyklaryň doly önki ýagdaýyna gelendigini mälim etdi.

Yzyndan 2022-nji ýylyň oktýabr aýynda Türkiýäniň we Ysraýylyň Goranmak ministrleriniň arasynda geçirilen ýygnak kadalaşma müddetiniň öňe gitmegine ýardam etdi.

Benni Gantsyň Ankara eden resmi sapary on ýyldanam köpe çeken wagtdan soň Ysraýylyň goranmak ministriniň eden resmi saparynyň bolandygy sebäpli üns bereniňe degýärdi. Aýratynam, ysraýyl topary fewral aýynda Türkiýäniň günorta-gündogar

çatrygynda bolup geçen uly ýer yranmasyndan soň halas-ediş toparlarynyň geçiren işlerinde 19 sany türk raýatynyň janyny halas etdi.

Ysraýylyň Daşary işler ministri Eli Koene minnetdarlyk bildiren Erdogan Türkiýäniň Ysraýylyň eden kömeklerini hiç haçanam ýatdan çykarmajagyny aýtdy.

Azerbaýjan Türkiýe-Ysraýyl gatnaşyklarynyň kadalaşmasy esasy daşary syýasy ugurlarynyň birine öwürdi. Eýran Yslam Respublikasyndan abanýan howpuň derejesi ýokarlanyp ugranda, Baku iň ýakyn ýaranlarynyň arasyndaky gatnaşygy pugtalandyrmak üçin şundan amatly pursat tapyp bilmezdi.

Eýranyň, Azerbaýjanyň we Ysraýylyň arasynda güýçlenýän dartgynlylyk soňky ikisiniň arasyndaky strategiki hyzmatdaşlygy berkitdi.

Sentyabr aýynda Ermenistan bilen Azerbaýjanyň serhedinde bolup geçen çaknyşyklardan iki hepde geçenden soň Ysraýylyň öňki goranmak ministri Benni Gantz Azerbaýjana geldi we ol bu ýerde prezident Ylham Alyýew we azerbaýjanly kärdeşi Zakir Hasanow bilen duşuşdy.

«Ybraýym ylalaşyklary» Türkiýe bilen Ysraýylyň arasyndaky ýakynlaşmabwe Azerbaýjan bilen Eýranyň arasyndaky dartgynly gatnaşyklar, Azerbaýjan-Ysraýyl bilelikdeligine täze sepgit gazandyrды.

Ysraýyl 1993-nji ýylyň awgust aýynda Bakuda ilçihana açandygyna garamazdan ýakyn wagta çenli Azerbaýjan Ysraýylyň özüne hemişelik ilçä belleme talabyndan elmydama ýüz öwürüp geldi.

Bu ýagdaý Azerbaýjanyň otuz ýyla golaý wagtdan soň meňzeş jogap berme (ilçihana açma we ilçä belleme) boýunça gutarnykly taryhy karara gelmegi bilen üýtgedi.

Azerbaýjanyň başdaky ikerjiňlenmesi beýleki musulman ýurtlary gynandyrmazlyk we biynjalyk etmezlik, Baku bilen Tähranyň arasyndaky gatnaşyklaryň bozulmagyndan Ysraýyly jogapkär hasaplaýan Eýrana gyjyt bermek endişesinden gelip çykýardy.

Ysraýyldaky gysga ömürlü Bennet-Lapid hökümeti döwründe Azerbaýjan bilen Ysraýylyň arasyndaky bilelikdelik täze strategiki derejä ýetirildi.

Ýair Lapid Azerbaýjany Ysraýyl üçin möhüm hyzmatdaş hasapлады. Şunuň bilen baglanyşyklylykda şol wagtyň goranmak ministri Benni Gantzyň Azerbaýjan zyýaraty öräm kesgitleýji boldy.

Gantz resmi saparynyň dowamynda «Ysraýyl döwleti bilen Azerbaýjan respublikasynyň arasyndaky strategiki gatnaşyklaryň saklanmagynyň» we «Ybraýym şertnamalaryna gol çekilmeginden soň Ýakyn Gündogardaky üýtgeşmeleriň oýlanyp-ölçerilmeginiň» ähmiýetini nygtady. Ol we Azerbaýjandaky ygtyýarlylar Ysraýylyň Türkiýe, sebit we dünýädäki beýleki ýurtlar bilen ösýän gatnaşyklary boýunça hem gepleşik geçirdiler.

Bu resmi saparyň dowam edýän wagtynda geçirilen gepleşikleriň Azerbaýjan ilçihanasynyň açylmagy kararyna gelinmeginde kesgitleýji rol oýnandygyny aýdyp bolar.

Ysraýyldaky hökümet çalşygynyň Azerbaýjan-Ysraýyl strategiki hyzmatdaşlygynyň üstünde görnetin täsiri bolmady. Ysraýylyň täze ekstemistik sagçy Binýamin Netanýahunyň hökümeti Azerbaýjan bilen ýakyn hyzmatdaşlygyny dowam etdirýär. 2023-nji ýylyň 11-nji ýanwarynda Ylham Alyýew Azerbaýjanyň Ysraýyldaky ilkinji adatdan daşary we dolu ygtyýarly ilçisi edip Muhtar Mämmedowy belledi.

Geçen fewral aýynda Ysraýylyň Goranmak ministri Ýoaw Gallant Mýunhen Howpsuzlyk konferensiýasynyň mejlisler zalynda prezident Alyýew bilen duşuşypdy.

Soňky döwürde bolup geçýän dartgynlylyklaryň saýasynda Azerbaýjan bilen Eýranyň arasynda çaknyşyk bolma ähtimallygy hakda aýdulanda, Tähranyň Bakudan has uly we has güýçli aktýordygyny görnüp dur. Emma geosyýasy hakykatlary-da gözden salyp bolmaýar we bularyň başynda Türkiýedir Russiýa bilen gatnaşyklaryny dowam etdirme zerurlygy bar. Şeýle-de, logistiki hyzmatlar taýdanam Azerbaýjana garaşly. Şonuň üçinem iki ýurduň arasynda haýsydyr bir ýaragly çaknyşygyň bolma ähtimallygy betер daşda görünýär.

Hüda HÜSEÝNI,

Liwanly žurnalist, syýasy analitik.

Anna, 02.06.2023 ý. Publisistika